

TABIATSHUNOSLIKNI O'QITISHNING AMALIY USHLUBLARI VA UNING TABIATNI  
O'RGANISHDAGI AHAMIYATI

E.P.Xayitov, V.Mirzayeva

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika institute

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada tabiatshunoslik fanini o'qitishda amaliy ushlublardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Amaliy mashg'ulotlar, tajribalar, kuzatishlar va ekskursiyalar orqali o'quvchilarda tabiat hodisalarini bevosita o'rganish, tahlil qilish va ularni hayot bilan bog'lash ko'nikmalari shakllanadi. Shuningdek, bu ushblar o'quvchilarda ekologik madaniyatni rivojlantirish, tabiatga mehr va mas'uliyat hissini kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi.

**Kalit so'zlar:** tabiatshunoslik, amaliy ushblar, tajriba, kuzatish, ekskursiya, ekologik tarbiya, tabiatni o'rganish.

Э.П. Хайитов, В. Мирзаева

Каттакурганский государственный педагогический институт

ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В  
ИЗУЧЕНИИ ПРИРОДЫ

**Аннотация:** В данной статье освещается значение использования практических методов в преподавании естествознания. Через практические занятия, эксперименты, наблюдения и экскурсии у учащихся формируются навыки непосредственного изучения природных явлений, их анализа и связи с жизнью. Кроме того, данные методы играют важную роль в развитии экологической культуры учащихся, укреплении чувства любви и ответственности по отношению к природе.

**Ключевые слова:** естествознание, практические методы, эксперимент, наблюдение, экскурсия, экологическое воспитание, изучение природы.

E.P. Khayitov, V. Mirzayeva

Kattakurgan State Pedagogical Institute

PRACTICAL METHODS OF TEACHING NATURAL SCIENCE AND THEIR  
IMPORTANCE IN STUDYING NATURE

**Abstract:** This article highlights the importance of using practical methods in teaching natural science. Through practical lessons, experiments, observations, and excursions, students develop skills to study natural phenomena directly, analyze them, and relate them to real life. Furthermore, these methods play an important role in developing students' ecological culture and enhancing their sense of love and responsibility toward nature.

**Keywords:** natural science, practical methods, experiment, observation, excursion, environmental education, studying nature.

Hozirgi davrda ta'lim jarayonida tabiatshunoslik fanining o'rni beqiyosdir. Chunki u o'quvchilarda tabiat haqidagi ilmiy tasavvurlarni shakllantirish, atrof-muhitni anglash va uni asrashga oid mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Tabiatshunoslikni samarali o'qitish esa, eng avvalo, o'qituvchining qo'llaydigan uslub va metodlariga bog'liq. Shulardan eng muhimlaridan biri — amaliy ushblar bo'lib, ular orqali o'quvchilar o'z bilimlarini bevosita tajriba, kuzatish va amaliy mashg'ulotlar yordamida mustahkamlaydilar. Amaliy ushblar tabiat hodisalarini chuqur tushunish, ularning sabab-qibat aloqalarini aniqlash, tabiat qonuniyatlarini hayot bilan bog'lash imkonini beradi. Bu jarayon

nafaqat bilim olishni, balki ijodiy fikrlash, mustaqil ishlash va tabiatni asrashga ongli yondashuvni ham rivojlantiradi. Shu sababli tabiatshunoslikni o'qitishda amaliy yondashuvlar nafaqat fanning mazmunini ochib berishda, balki o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

**Tabiatshunoslik** — o'quvchilarga atrof-muhit, tirik va noorganik tabiat hodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda inson faoliyatining tabiatga ta'siri haqida dastlabki tushunchalarni beruvchi fan hisoblanadi. Bugungi kunda tabiatshunoslikni o'qitishda amaliy usullardan foydalanish o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, kuzatuvchanlik, tahlil qilish, tajriba o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar tabiatni bevosita o'rganadilar, natijada ularning ilmiy tafakkuri rivojlanadi, ekologik madaniyati oshadi va tabiatga bo'lgan munosabati yanada mas'uliyatli bo'ladi. Shu bois tabiatshunoslik darslarida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish o'qitish samaradorligini oshirishning eng muhim shartlaridan biridir.

Tabiatshunoslik fanini o'qitishning nazariy va amaliy asoslarini yaratishda ko'plab olimlar, pedagog va metodistlarning hissasi beqiyosdir. Ularning ilmiy tadqiqotlari natijasida tabiatni o'rganish, kuzatish, tajriba o'tkazish hamda ekologik tarbiya jarayonlarini o'qitish metodikasi chuqur ishlab chiqilgan. Masalan, K.D. Ushinskiy o'qitish jarayonida bolani tabiat bilan bevosita tanishtirish, uni kuzatishga o'rgatish va har bir tabiat hodisasi ortidagi qonuniyatni o'quvchining o'zi kashf etishiga imkon berish kerakligini ta'kidlagan. U "Tabiat – bolalar uchun eng buyuk darslikdir" degan g'oyani ilgari surgan. V.A. Suxomlinskiy esa tabiatni bola tarbiyasining muhim manbai sifatida qaragan. Uning fikricha, o'quvchilar tabiat bilan muloqotda bo'lish orqali mehr, sabr, mehnatsevarlik va go'zallikni his etishni o'rganadilar. Shu bois u maktab amaliyotida ekskursiyalar, kuzatish daftarchalari va tajriba mashg'ulotlarini keng joriy etgan. J.J. Russo, Ya.A. Komenskiy va G. Pestalotssi kabi mashhur pedagoglar ham tabiatni o'qitish jarayonining markaziy elementi deb bilganlar. Ular nazariy bilim faqat amaliy faoliyat bilan bog'langandagina o'quvchi ongida mustahkam o'rnatishini ta'kidlaganlar.

O'zbekistonlik olimlardan A. Avloniy, Abdulla Qodiriy, T. To'xtaboyev, S. Mirziyoyev va boshqa metodist-pedagoglar ham yosh avlodni tabiatni asrash ruhida tarbiyalash, ekologik madaniyatni rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratganlar. Ayniqsa, zamonaviy davrda o'zbekistonlik olimlar tabiatshunoslik ta'limida STEAM yondashuvi, tajriba asosidagi o'qitish metodlari, interfaol usullarni tadqiq etib, ularni amaliyotga joriy etishmoqda. Shuningdek, biologiya, ekologiya, geografiya va kimyo yo'nalishlaridagi ko'plab ilmiy tadqiqotlar ham tabiatshunoslikni o'qitish sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda olimlar tabiatni o'rganishda raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriyalar va ekologik kuzatuv dasturlarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish yo'lida ishlamoqda.

Tabiatshunoslik fanining maqsadi — o'quvchilarda tabiat haqidagi asosiy bilimlarni shakllantirish, tabiat hodisalarini tushunish, ularni tahlil qilish va tabiatga ongli munosabatni rivojlantirishdan iborat.

**Maqsadlari:**

*Bilim berish – o'quvchilarga Yer, suv, havo, o'simlik va hayvonot dunyosi haqidagi ilmiy tushunchalarni o'rgatish.*

*Tafakkurni rivojlantirish – kuzatish, solishtirish, tajriba o'tkazish orqali mantiqiy va ilmiy fikrlashni shakllantirish.*

*Amaliy ko'nikmalarni hosil qilish – tabiatni o'rganish jarayonida o'lchash, kuzatish, tajriba o'tkazish kabi malakalarni rivojlantirish.*

*Tabiatni asrashga o'rgatish – o'quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalash, tabiatga mehr va ehtiyotkorlik bilan qarash tuyg'usini singdirish.*

*Hayotga tayyorlash – olingan bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish va atrof-muhitga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish.*

**Tabiatshunoslikni o'qitish** — bu o'quvchilarga tabiat hodisalari, tirik va noorganik tabiat, hayvonot va o'simlik dunyosi, ob-havo, suv, tuproq, Yer va Quyosh tizimi haqidagi bilimlarni berish jarayonidir.

***Bu fan orqali o'quvchilar:***

Tabiatni tushunishni, uni kuzatish va tahlil qilishni o'rganadilar;

Atrof-muhitni asrash, unga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni anglaydilar;

Amaliy tajribalar orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydilar;

Ilmiy fikrlash, kuzatuvchanlik, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Tabiatshunoslik fanini o'qitishda amaliy uslublarning qo'llanilishi ta'lim jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Chunki amaliy yondashuv o'quvchilarda tabiatni bevosita kuzatish, o'rganish va o'z tajribasi orqali xulosa chiqarish imkonini yaratadi. Bu esa nafaqat bilimni mustahkamlash, balki o'quvchilarda fikrlash, tahlil qilish, ijodkorlik va mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Tabiatshunoslik fanining ahamiyati juda katta, chunki u insonni tabiat bilan bog'laydi va atrof-muhitni to'g'ri tushunishga yordam beradi.

***1. Bilim beradi:***

Tabiatshunoslik o'quvchilarga Yer, suv, havo, o'simlik va hayvonot dunyosi, ob-havo hodisalari va inson faoliyatining tabiatga ta'siri haqida chuqur bilim beradi.

***2. Fikr va tafakkurni rivojlantiradi:***

Tabiat hodisalarini kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali o'quvchilarning mantiqiy va ilmiy fikrlashi shakllanadi.

***3. Atrof-muhitni asrashga o'rgatadi:***

Tabiatshunoslik darslari orqali o'quvchilar tabiatning har bir unsuri qadrli ekanini tushunadilar va tabiatni muhofaza qilish zarurligini anglaydilar.

***4. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi:***

Tajriba, kuzatish, o'lchash, chizish kabi mashg'ulotlar o'quvchilarda amaliy malaka va aniqlikni oshiradi.

***5. Kasbiy yo'nalishga tayyorlaydi:***

Tabiatni o'rganish orqali o'quvchilarda biolog, ekolog, agronom, geolog kabi kasblarga qiziqish paydo bo'ladi.

***Amaliy uslublar deganda*** — tajriba, kuzatish, laboratoriya mashg'ulotlari, ekskursiyalar, o'quvchilarning mustaqil ishlari va tabiatdagi bevosita faoliyat tushuniladi. Har bir uslubning o'ziga xos tarbiyaviy va o'qituvchilik ahamiyati mavjud:

**1. Kuzatish usuli** – o'quvchilarni tabiatdagi o'zgarishlarni sezish, tahlil qilish va sabab-oqibat bog'liqligini aniqlashga o'rgatadi. Masalan, o'simliklarning o'sishi, ob-havoning o'zgarishi yoki hayvonlarning xulq-atvori haqida kuzatuvlar olib borish orqali o'quvchilar tabiiy jarayonlarni chuqurroq anglaydilar.

**2. Tajriba o'tkazish usuli** – o'quvchilarga tabiat hodisalarini ilmiy asosda tushuntirish imkonini beradi. Tajribalar orqali suvning bug'lanishi, fotosintez, tuproqdagi namlikning ahamiyati kabi jarayonlar amalda ko'rsatilib, nazariy bilim mustahkamlanadi.

**3. Ekskursiya usuli** – o'quvchilarni maktab tashqarisida, tabiiy muhitda o'qitish imkonini beradi. Tabiat qo'ynida o'tkazilgan darslar o'quvchilarda tabiatga bo'lgan mehr, hurmat va uni asrash hissini kuchaytiradi. Ekskursiyalar orqali ular o'simlik va hayvonot olamini bevosita ko'rish, o'rganish imkoniga ega bo'ladi.

**4. Amaliy mashg'ulotlar** – o'quvchilarni o'z qo'llari bilan bajaradigan faoliyatga jalb etadi. Masalan, o'simlik ekish, urug'ni parvarish qilish, o'lchash, chizish, sxemalar tuzish kabi mashg'ulotlar o'quvchilarning faolligini oshiradi.

**5. Didaktik o'yinlar va interaktiv metodlar** – "Tabiat sirlari", "O'simlikni tanib ol", "Hayvon izidan top" kabi o'yinlar o'quvchilarda tabiatshunoslik faniga bo'lgan qiziqishni orttiradi, ularni jamoada ishlash va fikr almashishga o'rgatadi.

Amaliy uslublar nafaqat o'quv jarayonini jonlantiradi, balki o'quvchilarda ekologik tarbiya va ongni shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Tabiatni kuzatish va o'rganish jarayonida ular atrof-muhit muammolarini sezadi, ularni hal qilishda o'z hissasini qo'shish istagini uyg'otadi. Shuningdek, tabiatshunoslik darslarida amaliy yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular tajriba va kuzatuv natijalariga asoslanib xulosa chiqarish, o'z fikrini asoslab berish, tahlil qilish va muhokama yuritish kabi ilmiy ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda tabiatshunoslik fanini o'qitishda amaliy uslublarni keng qo'llash zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismidir. Chunki tabiatni faqat nazariy bilim asosida emas, balki bevosita tajriba, kuzatish va amaliy faoliyat orqali o'rganish o'quvchilarda ilmiy tafakkurni, mustaqil fikrlashni va kuzatuvchanlikni rivojlantiradi. Amaliy mashg'ulotlar, ekskursiyalar va tajribalar orqali o'quvchilar tabiat hodisalarini chuqur tahlil qiladi, sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlaydi va o'z bilimlarini real hayot bilan bog'lay oladi.

Shuningdek, amaliy yondashuvlar o'quvchilarda tabiatga nisbatan mehr, hurmat va mas'uliyat hissini tarbiyalaydi, ekologik madaniyatni rivojlantiradi hamda tabiatni asrashga ongli yondashuvni shakllantiradi. Bu jarayon o'quvchilarni nafaqat bilimli, balki tabiat va jamiyat oldida mas'uliyatli shaxs sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ushinskiy, K.D. Inson tarbiyasining asosi sifatida tabiat. – Moskva: Pedagogika nashriyoti, 1980.
2. Sukhomlinskiy, V.A. Yurakni bolalarga beraman. – Toshkent: O'qituvchi, 1985.
3. Komenskiy, Ya.A. Buyuk didaktika. – Toshkent: Fan, 1975.
4. Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
5. Qodirov, A., va To'xtaboyev, T. Boshlang'ich ta'limda tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Pestalotssi, G. Insonni tarbiyalash haqida. – Moskva: Pedagogika, 1977.
7. Karimova, S., & Mamatqulova, N. Tabiatshunoslik fanini o'qitishda interfaol usullardan foydalanish. – Toshkent: TDPU ilmiy maqolalar to'plami, 2020.
8. Raximova, D. Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiya berishning zamonaviy yo'nalishlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.